

INHOUD

I	Inleiding	7
1	Waarom ethiek?	7
2	Wat is ethiek?	8
II	Ethiek en haar noodzaak	18
3	Ethiek en filosofie: terreinverkenning	18
4	Anti-ethiek	23
5	Ethiek en het ethisch dilemma	29
6	Een model voor ethische oordeelsvorming	34
7	Argumenteren en concluderen	40
8	Ethiek en recht	47
9	Ethiek en religie; Christendom en Boeddhisme	67
10	Ethiek en beroepsethiek	84
11	Bio-ethiek en nieuwe technologie	89
12	Bio-ethiek en de maakbare mens	91
13	Bio-ethiek en voortplantingsgeneeskunde	93
14	Ethiek van preventie en voorspellende geneeskunde	98
III	Ethische theorieën en hun perspectieven	106
15	Waarom ethische theorieën in de zorg?	106
16	Belangrijke ethische theorieën	107

17	Consequentialisme	110
18	Deontologie	118
19	Deugdeethiek	123
20	Zorgethiek	128
IV	Actuele maatschappelijke kwesties en ethiek	133
21	Relatie zorgvrager-zorgdeskundige	133
22	Zwangerschapsonderbreking	136
23	Euthanasie	137
24	Orgaantransplantatie	140
25	Medicalisering	142
26	Schaarste en keuzes in de zorg	143
27	Robotica in de zorg	145
28	Marktwerking in de zorg	145
29	Claimend en agressief gedrag	146
30	Dwang en drang in de zorg	147
31	Interculturaliteit in de zorg	150
32	Kwaliteit van leven	158
V	Tips	167
33	Groeien	167
34	Zorg	169
35	Aandacht als attent zijn	172
36	Empathie	174
37	Communicatie	176
38	Omgaan met agressie	179
39	Integriteit	180
40	Vertrouwen	182

Literatuur	185
Overige informatie/websites	192
Kennisinstellingen	192
Overheidsinstellingen	194
Belangenorganisaties	194
Over de auteurs, redactie en klankbordgroep	195
Auteurs	195
Klankbordgroep	198
Redactie	199

I INLEIDING

1 Waarom ethiek?

Centraal in dit boek staan de professionals in de zorg en de studenten die zich voorbereiden op hun beroep in de zorg. Van hen wordt immers kennis en kunde verwacht in de omgang met ethische vraagstukken in de uitvoering van hun beroep. Ethiek is vanuit het perspectief van de zorg het zwaartepunt waar het om draait. Zorg is onlosmakelijk verbonden met ethiek, we zouden kunnen zeggen: geen zorg zonder ethiek.

Diverse hedendaagse vraagstukken in de zorg hebben een ethisch aspect en zijn vaak dusdanig complex dat ze niet eenvoudig zijn op te lossen. Dit heeft deels te maken met het gegeven dat ethiek zo veel mogelijk een oplossing die het karakter heeft van een praktische redenering vermijdt. In dit boek bekijken we ethiek zoals ze wordt toegepast op praktische problemen in de zorg. Het boek wil daarbij een steun zijn. Het biedt de tools voor de professional in de zorg om beslissingen breed te overwegen, keuzen te onderzoeken en beslissingen gefundeerd te nemen.

Om zicht te krijgen op het complexe vraagstuk van de ethiek binnen de zorg, worden in de volgende hoofdstukken diverse ethische vraagstukken die de professional tegenkomt, vanuit een aantal invalshoeken, tegen het licht gehouden. Bij de behandeling van deze vraagstukken wordt inzichtelijk gemaakt welke kwaliteiten men nodig heeft om adequaat ethisch verantwoord te kunnen

handelen. Een blik in de specifieke beroepsethiek van de zorgprofessional is hier eveneens van belang.

We besteden aandacht aan begripsverheldering met betrekking tot:

- ethisch perspectief;
- ethische sleutelbegrippen;
- kenmerken van ethische vraagstukken (toegespitst op de gezondheidszorg);
- ethiek als filosofisch vak;
- ethiek als praktische discipline;
- denken, analyseren en argumenteren;
- ethiek in relatie tot beroepsethiek;
- anti-ethiek;
- ethiek en recht: cliënten- en patiëntenrechten;
- ethische theorieën;
- casuïstiek uit de gezondheidszorg;
- besluitvorming op basis van een stappenplan;
- actuele ethische dilemma's in de hedendaagse gezondheidszorg.

2 Wat is ethiek?

In het dagelijkse leven komen we de term ethiek vaak tegen. In opmerkingen als 'dat is ethisch niet verantwoord' of 'er moet weer eens nagedacht worden over de ethische waarden en normen van onze maatschappij of van ons beroep', horen we iets van een opnieuw nadenken over, van een opnieuw ter discussie stellen van iets. Maar van wat precies? En wat bedoelen we als we zeggen dat sommige handelingen *moreel* en andere *immoreel* zijn? Of wanneer we beweren dat een handeling *onzedelijk* is? Op de een

of andere manier weten we wel dat moraal, zeden en ethiek met elkaar van doen hebben, maar wanneer we de begrippen precies moeten omschrijven, blijven we vaak het antwoord schuldig.

Een eerste omschrijving van deze drie termen:

- Moraliteit heeft vooral betrekking op een *persoonlijke* levenshouding, de kwaliteit van het persoonlijke handelen.
- Het woord zedelijkheid heeft eerder een *publieke* betekenis; het gaat hier om gemeenschappelijk gedeelde overtuigingen en praktijken. Zo spreken we over zeden en gewoonten en ook over openbare zedelijkheid of zeden.
- Ethiek kunnen we onderscheiden van moraal en zedelijkheid omdat zij allereerst *reflecteert* op het handelen. Ethiek is een filosofische discipline waarin nagedacht wordt over de moraliteit of de zedelijkheid (Leijen, 1998). Ethiek stelt de vragen: hoe moet ik handelen? Wat is het goede? Wat is rechtvaardigheid?

Er bestaan verschillende definities van ethiek. Een eerste omschrijving is:

Ethiek is een discipline waarbinnen men nadenkt over het menselijk handelen vanuit een specifiek perspectief, namelijk vanuit:

- goed en slecht;
- horen en behoren;
- normen en waarden;
- verantwoordelijkheid en keuze, en dat deze ook worden beoordeeld.

(De Beaufort et al., 2011).

Ethiek in het dagelijkse spreken van de mens

Analyseren we het dagelijkse spreken van de mens, dan wordt snel duidelijk dat:

- het iedereen aangaat.
- gebeurtenissen, feiten, gewoonten en instellingen door ons immers niet enkel worden genoemd en ter discussie gesteld, maar ook *beoordeeld*.
- we in dit oordeel woorden terughoren die over belangrijke ethische kernbegrippen gaan, zoals:
  - rechtvaardig;
  - (on)menselijk;
  - behoren;
  - moeten;
  - wenselijk;
  - (on)aanvaardbaar;
  - respectloos;
  - (on)verantwoordelijk;
  - waardeloos;
  - verwerpelijk;
  - enzovoort.

In het spreken van alledag wordt ethiek ook wel gelijkgesteld met iets wat:

- gaat over waarden en normen;
- te maken heeft met een soort verzameling van geboden en verboden, meestal afkomstig uit de kerk. Het begrip heeft daardoor ook wel eens een negatieve betekenis, als iets 'oud-bollig', als iets wat niet meer van deze tijd is.
- subjectief is en daardoor relatief. Het is iets persoonlijks, iets van het persoonlijke gevoel. En omdat het gevoel subjectief is, heb je er weinig aan. Zeker als het gaat om objectieve oor-

delen over de moraal, over onze waarden en normen. Volgens deze opvatting zijn normen en waarden zo subjectief dat nauwelijks uit te maken is wat nu wel of niet goed of slecht handelen is.

- zo belangrijk is dat het noodzakelijk is, dat we niet zonder kunnen. Dit horen we bijvoorbeeld in allerlei politieke en maatschappelijke debatten. Hierin duikt ethiek op als iets wat fundamenteel is, wat nodig is in de omgang van mensen met elkaar.

Ethiek in de media

In kranten en op websites verschijnen regelmatig artikelen waarin ethische oordelen of ethische vraagstukken aan de orde zijn. Bijvoorbeeld het artikel over Tony Nicklinson.

Casus: Tom Nicklinson

Nicklinson is een 58-jarige Brit die in 2005 een herseninfarct kreeg en van zijn voeten tot zijn nek verlamd was geraakt. Hij kon sindsdien alleen maar communiceren door te knippen met zijn ogen. Diverse malen had hij via de computer aan zijn artsen en andere professionals duidelijk gemaakt dat zijn leven in een complete nachtmerrie was veranderd sinds dit noodlot hem had getroffen. Hij wilde daarom zijn artsen verzoeken om een einde aan zijn leven te maken. Zijn leven had voor hem geen enkele kwaliteit meer.

In januari 2012 verzocht hij het hoger gerechtshof te bepalen dat een arts hem uit zijn lijden mocht verlossing, door middel

van een dodelijke injectie, en dat deze arts niet zou worden vervolgd.

Het hoger gerechtshof besloot echter dat hij zijn leven niet mocht laten beëindigen. De Britse wet staat geen euthanasie toe, hoewel de rechters aangaven zijn zaak erg tragisch te vinden.

Nicklinson werd hierdoor genoodzaakt zelf naar een manier tot overlijden uit te wijken. Dit deed hij door alle voedsel en drank te weigeren. Hij is als gevolg hiervan overleden.

Bron: www.dailymail.co.uk.

Het verhaal van Nicklinson roept diverse vragen op:

- Waarop is het oordeel van de rechter gebaseerd?
- Waarom is het oordeel van Nicklinson hieraan ondergeschikt?
- Wat wordt verstaan onder kwaliteit van leven?
- Wat houdt zelfbeschikking in?
- Heeft men recht op euthanasie?
- Wat betekent respect voor leven?
- Wat is medisch zinvol/zinloos handelen?
- Wat verstaan we onder (on)menselijk en (on)draaglijk lijden?
- Wat is de verhouding tussen ethiek en recht?
- Wie bepaalt wat kwaliteit van leven is?

Het is moeilijk om op deze vragen direct en eenduidig antwoord te geven. Dit is kenmerkend voor de complexiteit van ethische vraagstukken: er zijn geen kant-en-klare antwoorden. Door deze complexiteit is het noodzakelijk om te onderzoeken:

- *Welke* vragen stelt men in de ethiek?
- Vanuit welke *perspectieven* komen deze vragen tot stand?

- Welke *posities* kan men innemen bij de beantwoording van deze vragen?
- Raken deze vragen aan het alledaagse *bestaan*?
- Kan iemand zich aan ethische vragen *onttrekken*?
- Is de mens in staat om *adequaat* op ethische vragen te antwoorden?
- Is de mens in staat om ethisch verantwoord te handelen?
- Is de mens als *professional* in staat adequaat te handelen?

Ethische sleutelbegrippen

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat het menselijk handelen niet ‘ethisch-neutraal’ is. In het dagelijks spreken, in de media enzovoort worden heel wat ethische sleutelbegrippen gebruikt zonder dat we dit ons realiseren. Bijvoorbeeld:

- voortreffelijk gedrag;
- deugdzaamheid;
- persoonlijke eigenschappen;
- oordeelsvermogen;
- medemenselijkheid;
- authenticiteit.

Ethiek in relatie tot mijzelf als privépersoon en tot mijzelf als professional

Wanneer we ethische vragen en oordelen van onszelf als privépersoon en van onszelf als professional bekijken, dan valt op dat:

- afwegingen over goed en kwaad, over wat hoort en niet hoort, ons allemaal aangaan;
- dit geldt met betrekking tot mijzelf als privépersoon en tot mijzelf als professional;
- die twee toch van elkaar te onderscheiden zijn.

Hoe?

Privépersonen:

- beoordelen een ethisch probleem vaak intuïtief.
- laten hun 'hart spreken'. Op de een of andere manier voelt dit goed en hebben we hier geen echte bezwaren tegen. Hoewel we weten dat onze intuïtie ons kan bedriegen, zeker wanneer onze eigen belangen op het spel staan, handelen we meestal op deze manier. Dit is opmerkelijk gezien het feit dat als we goed om ons heen kijken, vaak duidelijk wordt dat mensen in conflictsituaties niet per se het goede doen als ze alleen hun hart of hun gevoel laten spreken.

Professionals:

- komen dagelijks ethische dilemma's tegen die dusdanig complex zijn dat moraal niet alleen een kwestie is van persoonlijke inschatting of intuïtie. Integendeel, deze ethische dilemma's vragen om een benadering op basis van kennis en kunde uit de ethiek.
- hebben te maken met een toename van morele ethische dilemma's die goed inzicht vergen in de ethiek.
- dienen belang te hechten aan de verstandelijke omgang met goed en kwaad, met wat hoort en niet hoort. De ratio (verstand) is noodzakelijk bij discussies van bijvoorbeeld artsen, verpleegkundigen, paramedici, maatschappelijk werkenden enzovoort, als het gaat over de vraag naar medisch zinvol of medisch zinloos handelen bij een patiënt.
- worden geacht systematisch en kritisch na te kunnen denken over ethische waarden over bepaalde onderwerpen.
- worden geacht in staat te zijn tot een weloverwogen ethisch oordeel te kunnen komen.

Casus Mond-op-mondbeademing bij MRSA

Meneer De Jong is opgenomen voor een liesbreukoperatie. Hij is bekend met hartfalen. In het ziekenhuis loopt hij een kleine wondinfectie op. Uit de wondkweek blijkt meneer MRSA-positief, waarna hij in strikte aerogene isolatie wordt verpleegd.

De volgende dag heeft hij een drukkend gevoel op de borst en vraagt mij om een 'nitropufje'. Ik besluit eerst een ECG te maken en vraag een collega om mij de nitro en het ECG-apparaat te brengen. Als ik me omdraai, zie ik de ogen van meneer wegdraaien. Zijn gezicht krijgt een grauwe doodskleur en ik hoor een diepe snurk. Ik leg hem plat neer en roep zijn naam. Hij reageert niet, ademt niet en er is ook geen circulatie. Ik start met hartmassage.

Mond-op-mondbeademing pas ik niet toe, uit bescherming van mezelf.

Op dat moment realiseer ik me dat de patiënt hierdoor niet de optimale zorg krijgt.

Bron: www.nursing.nl

REFLECTIEOPDRACHTEN

- Heeft de professional goed gehandeld?
- Mag hij als professional zijn persoonlijke leven boven dat van de patiënt stellen als er gevaar voor eigen leven dreigt?
- Is de professional strafbaar te stellen?

De geformuleerde vragen zijn enkele van de vele vragen die zich in deze situatie laten stellen, maar waarop de antwoorden zich niet direct laten formuleren.

Het vak ethiek kan een belangrijke bijdrage leveren bij:

- het tot stand komen van verantwoorde en morele besluitvorming.
- het verhelderen van vraagstukken door haar specifieke wijze van vragen stellen; ze structureert deze vragen dusdanig dat alle relevante aspecten binnen een ethisch dilemma naar voren worden gehaald.
- het vormen van een weloverwogen keuze waarop een moreel oordeel kan worden gevormd.

In deze casus wordt duidelijk dat het in de ethiek niet alleen gaat om oordelen, maar ook om het proces van het maken van keuzen waarbij diverse alternatieven de revue passeren. Dit maakt ethiek tot een boeiende maar ook tot een lastige aangelegenheid. In deze casus kan een volgende gesprekspartner weer andere vragen stellen, op basis van bijvoorbeeld geheel andere gezichtspunten:

- Moet of mag de professional deze hulp weigeren?
- Welke positie neemt hij in als hij van beademing afziet?
- Heeft de patiënt recht op optimale zorg?
- Geldt dit ook in situaties waarbij de kwaliteit van leven van de professional in het geding is?
- Waarop is het besluit van de professional gebaseerd?

Het gaat bij de beantwoording van deze vragen *niet* om een keuze tussen iets illegaals en iets legaals, want dat zal zelden een morele keuze zijn. Voldoen aan de wettelijke eisen zal in de meeste gevallen de normaalste zaak van de wereld zijn, dus daar ligt

meestal niet het morele probleem. Het probleem ligt in deze casus bij de interpretatie van zorg verlenen ten koste van je eigen gezondheid. Is het moreel aanvaardbaar in deze situatie om de patiënt niet de optimale zorg te geven als er gevaar voor de gezondheid van de professional dreigt?

Ethiek reflecteert op deze en andere problemen; in dit geval gaat het dan om de medische ethiek en de beroepsethiek.

Samengevat

Uit dagelijkse gesprekken van mensen blijkt dat:

- mensen graag willen dat menselijk handelen ‘goed’ handelen is, maar tegelijkertijd niet goed weten wat er dan onder ‘het goede’ of ‘het slechte’ moet worden verstaan.
- er in dagelijkse gesprekken geregeld sleutelbegrippen uit de ethiek voorkomen, maar dat deze bijna nooit worden geëxpliciteerd. Als je niet weet wat ethiek is, kun je geen ethisch vraagstuk herkennen of formuleren.
- mensen verwachten dat een professional in de zorg dit wel kan. Zij komen in hun werk immers vaak ethische dilemma’s tegen en moeten daarop adequaat kunnen reageren.

II ETHIEK EN HAAR NOODZAAK

3 Ethiek en filosofie: terreinverkenning

‘Ethiek is een zelfstandig vak, met oude stevige wortels in de filosofie.’

(De Beaufort et al., 2011)

Om een goed inzicht te krijgen in wat nu de precieze betekenis is van de term ethiek, zullen we het terrein van de ethiek nader verkennen. Het woord ethiek wordt nogal eens onduidelijk en ambigue gebruikt, zoals in de inleiding van deze uitgave al werd aangegeven. Mensen hebben wel een vaag vermoeden dat er ‘iets ethisch’ speelt, maar als je hen vraagt wat dat dan precies is, stopt het gesprek. Vaak is hun ethisch perspectief nog impliciet.

Ethiek is *geen* wetenschap. Het is van oudsher een filosofisch vak, een alfavak. Volgens De Beaufort et al. (2011) behoort het daarmee tot ‘(...) de geesteswetenschappen en onderscheidt het zich enerzijds van de ‘sciences’ (de bètavakken) en anderzijds van de gammatwetenschappen (zoals psychologie, sociologie en bestuurskunde). Controleerbaarheid en toetsbaarheid zijn essentiële kenmerken waaraan ethiekbeoefening moet voldoen.’

Algemeen wordt onderkend dat er grote verschillen bestaan in opvattingen over wat goed en niet goed is. Dit wordt duidelijk wanneer we kijken naar de geschiedenis van de filosofie en de ideeën die men heeft omtrent het ‘goede’ handelen van de mens. Hierbij wordt tevens de vraag gesteld in hoeverre de mens in staat

is om het 'goede' te realiseren. Dit is afhankelijk van het antwoord op de vragen of:

- de mens beschikt over een vrije wil;
- hij keuzen kan maken;
- hij verantwoordelijk te stellen is?

Het woord *ethiek* is afgeleid van het Griekse woord *èthos*. (In het Latijn vertaalde men *èthos* door *mos* (meervoud: *mores*), waarvan ons woord *moraal* weer is afgeleid). Ethiek en moraal betekenen dus in oorsprong precies hetzelfde: dat wat met de zede te maken heeft. Ze zijn echter ook van elkaar onderscheiden. *Èthos* (moraal) is het niveau van handelen, aanvoelen en spreken dat mede door morele overtuigingen wordt bepaald, zonder dat die op dit niveau al uitdrukkelijk zijn geformuleerd. Het woord moraal heeft door de tijd heen meer de betekenis gekregen van het geheel van de (door een groep, een cultuur) geaccepteerde gedragsregels, terwijl ethiek meer de betekenis heeft gekregen van kritisch en systematisch nadenken over de moraal, een denkdiscipline inzake de moraal.

Hoe kan ethiek een bijdrage aan de ontwikkeling van de moraal leveren? Ethiek kan:

- op zoek gaan naar algemene beginselen, waaruit gedragsregels kunnen worden afgeleid en zo de moraal systematiseren.
- nieuwe problemen, waarop de overgeleverde moraal geen antwoord heeft, proberen op te lossen.
- een bijdrage leveren aan een zinvol verloop van een ethische discussie.
- waarden en normen ter discussie stellen.

Waarden zijn begrippen die omschrijven wat mensen waardevol vinden. Het zijn idealen die wezenlijk zijn voor een goed leven. Voorbeelden van waarden zijn: eerlijkheid, betrouwbaarheid, vertrouwen, respect, gelijkheid, solidariteit, autonomie enzovoort.

Normen zijn handelingsvoorschriften, regels, die op deze waarden zijn gebaseerd en die aangeven hoe je moet handelen. Ethische waarden zijn abstract en de normen dienen om deze abstracte begrippen te concretiseren. Een norm (regel) is een leidraad voor het handelen.

(Ten Have et al., 2009; Rijksen, 2004, De Beaufort et al., 2011)

De ideeën over ethiek zijn niet los te denken van iemands mens- en wereldbeeld.

Geschiedenis

Een selectieve en summiere blik op ethiek in de geschiedenis van de filosofie is hier op zijn plaats. In deel III over 'Ethische theorieën en hun perspectieven' wordt hier uitvoeriger op ingegaan.

Enkele zwaartepunten uit de geschiedenis van de ethiek:

- Moraal vormt de neerslag van wat in een bepaalde cultuur, in een bepaalde gemeenschap als vanzelfsprekend gedrag wordt aanvaard. Het is een wijze van samenleven waarin de door haar belangrijk gevonden ethische waarden en normen worden weerspiegeld.
- Moraliteit heeft te maken met handelingen van mensen die bewust en doelgericht iets tot stand willen brengen. Dit 'bewust' en 'doelgericht' iets tot stand willen brengen, veronderstelt een handelend persoon die beschikt over autonomie

en een vrije wil. Moraliteit is daarom essentieel verbonden met de handelingen van iemand die vrij is.

- Wanneer men uitgaat van de vrijheid van handelen, wordt daarmee tegelijkertijd gesteld dat men een eigen verantwoordelijkheid heeft.
- Is er geen menselijke vrijheid, geen vrije wil, en dus ook geen menselijke verantwoordelijkheid, dan verliest iedere beoordeling over het morele handelen haar bestaansgrond.
- Als niet in vrijheid gekozen kan worden voor een specifiek morele handeling, is ook een zinvol oordeel over het goede en slechte van een bepaalde keuze onmogelijk.
- Ethiek is een filosofische en systematisch-theoretische verwoording van wat mensen zich afvragen op het moment dat zij expliciet geconfronteerd worden met moreel (on)verantwoord handelen.
- Ethiek levert een bijdrage aan de verbetering van het menselijk leven als zodanig.

Diverse soorten ethiek

Een gangbare indeling van het vak ethiek is de volgende:

- descriptieve ethiek;
- normatieve ethiek;
- speciale ethiek;
- meta-ethiek.

Descriptieve ethiek houdt zich bezig met de beschrijving van zeden en gewoonten en opvattingen over goed en kwaad. Ze gaat over zedelijk geoorloofde en ongeoorloofde handelingen. Ze bestudeert de moraal in bepaalde culturen en subculturen, in bepaalde perioden van de geschiedenis. Descriptieve ethiek beschouwt datgene wat mensen doen, zeggen, nalaten enzovoort niet als

gedrag, maar als handelen. Deze ethiek gaat over feiten, over hoe mensen zich in morele kwesties gedragen en welke argumenten ze hiervoor geven. Ze geeft bijvoorbeeld een beschrijving van hoe de mensen in een bepaald land denken over orgaantoerisme, wat hun beweegredenen en argumenten hiervoor zijn en wanneer ze vinden dat orgaantoerisme toegestaan is.

Normatieve ethiek wil de morele werkelijkheid niet enkel beschrijven maar haar ook begrijpen. Ze zoekt niet naar begrip zoals dat bijvoorbeeld in de antropologie of sociologie gebeurt, maar een begrip dat een rechtvaardiging geeft of juist ongedaan maakt. De normatieve ethiek verlaat de vrijblijvende denktrant van de descriptieve ethiek. Normatieve ethiek geeft zich juist wel rekenschap van de waarden waarmee zij werkt. Ze tracht fundamentele ethische waarden van afgeleide waarden te onderscheiden en onderzoekt de geldigheid van de normatieve premissen in ethische redeneringen. Normatieve ethiek stelt zich ten doel ethische grondbeginselen te formuleren, die redelijk te verantwoorden zijn en door de praktijk genuanceerd worden.

Speciale ethiek is een toespitsing van de normatieve ethiek. Voor een bepaalde groep worden bepaalde regels voorgeschreven. Speciale ethiek combineert de normatieve premisse met een feitelijke premisse om dan uit de gecombineerde kennis van normen en feiten tot een ethische conclusie te kunnen komen op het terrein van bijvoorbeeld de gezondheidsethiek. Als die groep een beroepsgroep is, spreken we van beroepsethiek. Een voorbeeld is bijvoorbeeld de beroepscode voor medici, paramedici, psychologen, juristen enzovoort.